

УДК 343.13

ГАРАНТІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

Циганюк Ю.В., к. ю. н.,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін, адвокат
Інститут інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві

Стаття присвячена дослідженню особливостей щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до окремої категорії осіб. У ній автором визначені гарантії для окремої категорії осіб, що передбачені чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Зроблено висновок про те, що ці гарантії слід вважати додатковими та пов'язаними з їх діяльністю.

Ключові слова: окрема категорія осіб, гарантії прав і свобод особи, застосування запобіжного заходу, тримання під вартою.

Статья посвящена исследованию особенностей по применению меры пресечения в виде содержания под стражей для отдельной категории лиц. В ней автором определены гарантии отдельной категории лиц, которые предусмотрены действующим Уголовным процессуальным кодексом Украины. Сделан вывод о том, что эти гарантии следует считать дополнительными и связанными с их деятельностью.

Ключевые слова: отдельная категория лиц, гарантии прав и свобод личности, применение меры пресечения, содержание под стражей.

Tsiganuk Y.V. GUARANTEES OF TAKING PRETRIAL DETENTION FOR CERTAIN CATEGORY OF PERSONS

Peculiarities of taking pretrial detention for certain category of persons are researched in the article. The author defined guarantees for certain category of persons provided by current Criminal Procedural Code of Ukraine. It is concluded that these guarantees are regarded to be supplementary and related to their activity.

Key words: certain category of persons, guarantees of individual rights and freedom, taking preventive measure, detention.

Постановка проблеми. У змісті Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який регулює відносини, пов'язані із порядком здійснення кримінального провадження в Україні, інколи знаходимо спеціальні норми, у яких деталізовано окремі «вузькі» порядки, або уточнення до загальних порядків здійснення процесуальних дій. Такими є норми, передбачені главою 37 КПК України, що регулюють кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб.

У Главі 37 КПК України всього 4 статті (з 480 по 483), однак їх зміст привертає до себе особливу наукову увагу, особливо щодо встановлення системи гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у реаліях сьогодення.

Ступінь розробленості проблеми. На сучасному етапі наукові дослідження щодо гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою знаходимо у роботах С.С. Аскерова, С.Г. Волкотруба, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, Л.М. Лобойка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила та багатьох інших. Однак встановлення комплексу та сутності цих гарантій залишається актуальним.

Метою цієї статті є встановлення, а також з'ясування сутності гарантій прав окремої категорії осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Виклад основного матеріалу. Чинний КПК України встановив окремий порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, котрий має свої особливості для певних категорій осіб.

Так, ст. ст. 482–483 КПК України передбачені особливості обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження; ст. 492 КПК України передбачені особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого; ст. ст. 508, 514 КПК України передбачена можливість поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають небезпечну поведінку особи при здійсненні кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (фактичне тримання під вартою).

Окрім того, у ст. 577 КПК України встановлена гарантія прав та свобод особи, до якої застосовується екстрадиція, у випадку тримання її під вартою на території запитуваної

держави. У ст. 580 КПК України встановлені особливості тримання під вартою на підставі рішення компетентного органу іноземної держави, а ст. ст. 584, 586 КПК України передбачений порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) та його припинення.

Окремо у ст. 597 КПК України встановлені особливості тримання під вартою особи до отримання запиту про перейняття кримінального провадження.

Таким чином, чинний КПК України встановив особливості щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до осіб, які умовно можна поділити на такі види.

За наявності іноземного елемента:

1) ті, що застосовуються на підставі рішення судів України;

2) ті, що застосовуються на підставі рішень компетентного органу іноземної держави.

За критерієм особистісних об'єктивних характеристик:

а) особливості, котрі пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у зв'язку зі здоров'ям, фізичним та психічним розвитком, віком;

б) особливості, котрі пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у зв'язку з професійною діяльністю підозрюваного, обвинуваченого, виборністю займаної посади.

Всі зазначені вище особливості є гарантіями прав і свобод осіб під час застосування до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Однак, у межах досліджуваної теми розглянемо детальніше гарантії прав і свобод окремої категорії осіб.

Главою 37 КПК України передбачені особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. До них, згідно зі ст. 480 КПК України, відносять:

1) народного депутата України;

2) суддю Конституційного Суду України, професійного суддю, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;

3) кандидата у Президенти України;

4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

5) Голову Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;

6) депутата місцевої ради;

7) адвоката;

8) Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України [1].

У статті 482 КПК України знаходимо, що обрання стосовно судді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 1), а обрання стосовно народного депутата України запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України (ч. 2).

Стаття 483 КПК України встановила, що про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку повідомляються:

1) щодо адвокатів – відповідні органи адвокатського самоврядування;

2) щодо інших категорій осіб, передбачених статтею 480 КПК України, – органи і службові особи, які їх обрали або призначили, чи відповідають за заміщення їхніх посад [1].

Із зазначеного вище стає зрозумілим, що порядок обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до окремої категорії осіб має дві особливості. Перша пов'язана із тим, що для обрання запобіжного заходу стосовно судді та народного депутата України необхідною є згода Верховної Ради України. Тобто, якщо характеризувати процесуально, то згода Верховної Ради України є умовою для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Друга особливість полягає у тому, що після обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно повідомити або органи адвокатського самоврядування про застосування такого до адвоката, або органи і службових осіб, які обрали або призначили, чи відповідають за заміщення посад інших осіб із переліку окремої категорії осіб, що міститься у ст. 480 КПК України.

Зазначене вище є процесуальними особливостями, котрі застосовуються до окремих категорій осіб, та є доповненнями до загальних умов, підстав, приводів та порядку застосування тримання під вартою, не суперечать їм, а є гарантіями професійної, виборної діяльності вище зазначених осіб з метою належного виконання ними своїх обов'язків за родом діяльності.

Дещо інший підхід знаходимо у праці С.Г. Волкотруба, оскільки він досліджував імунітет. На його думку імунітетом у кримінальному судочинстві є сукупність виняткових правових норм, частина яких належить до міжнародного публічного та національного конституційного права, законодавства про судоустрій, а також до кримінально-процесуального права. Автор вважає, що поняття кримінально-процесуального імунітету охоплює всі випадки звільнення осіб від пев-

них процесуальних обов'язків та додаткові гарантії їх недоторканності в кримінальному судочинстві [2, с. 2].

Ознайомившись із вимогами глави 37 КПК України, зазначимо, що у чинному КПК України не визначено випадків звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків. У главі 37 КПК України є лише додаткові гарантії прав і свобод осіб, що пов'язані із реалізацією ними соціально-важливих функцій.

Проводячи дослідження, С.Г. Волкотруб розглядає такі види імунітету: імунітет посадових осіб; імунітет Президента України; імунітет народних депутатів України; імунітет суддів та інших посадових осіб (уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, посадовців Рахункової палати України); міжнародно-правові імунітети в кримінальному судочинстві; дипломатичний імунітет; консульський імунітет; інші міжнародно-правові імунітети (імунітети представників іноземних держав, членів парламентських і урядових делегацій іноземних держав, членів їх сімей, а також представників та представництв міжнародних організацій в Україні); імунітет свідків [3].

Проаналізувавши зазначений вище перелік осіб, доходимо висновку, що кожному із них надаються певні гарантії прав та свобод, реалізація яких дозволяє продовжувати виконувати їх соціально активну роль. Що ж до гарантій прав та свобод окремих категорій осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, то вони стосуються лише визначеного у ст. 480 КПК України переліку.

Вважаємо, що на відміну від загальних гарантій прав та свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, котрі поширюються на всі правовідносини щодо його застосування, гарантії прав і свобод окремих категорій осіб під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є строковими. У їх строковості основну роль відіграє втрата та набуття процесуального статусу окремої категорії осіб. Так, на момент набуття цього статусу та його припинення звернена увага у науково-практичній літературі, зокрема, у Науково-практичному коментарі Кримінального процесуального кодексу України (за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила) [4, с. 995–997].

Новизною є введення до переліку окремої категорії осіб адвоката. В науці про адвокатуру та в практичній адвокатурі не раз наголошувалось на необхідності впровадження такої гарантії. Зокрема, у С.Л. Савицької знаходимо, що гарантії кримінально-процесуальної діяльності адвоката пере-

бувають у діалектичному зв'язку з гарантіями свободи виконання адвокатом функцій професійного захисту, представництва та надання іншої правової допомоги. Чим надійніше захищено адвоката, тим краще захищено інтереси особи, якій він надає правову допомогу. Адвокат захищає не просто людину, а цінності, які Конституція України визнала «найвищими» серед інших: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини. При цьому, оскільки ця цінність «найвища», то жодне інше явище не може оцінюватися суспільством вище, аніж людина. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані цінностям людини. Отже, держава має бути заінтересованою у створенні надійного механізму забезпечення адвокатської діяльності та професійних правозахисних функцій адвоката [5, с. 58].

Одразу зазначимо, що у методичних рекомендаціях для адвокатів Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – Центру) були розроблені дії адвоката при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу щодо адвоката. Алгоритм їх наступний:

1. Отримавши відомості про те, що особа, на здійснення захисту якої видано доручення Центру, є адвокатом, захисник має переконатися, що в матеріалах справи містяться докази, які підтверджують статус адвоката.

2. Якщо ці докази в матеріалах відсутні, однак затриманий чи особа, щодо якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу, заявляє про те, що вона є адвокатом, захисник має невідкладно вжити заходів для отримання доказів того, що особа справді має статус адвоката.

3. Із цією метою захисник формує витяг із Єдиного реєстру адвокатів (<http://www.unba.org.ua/erau/>), отримує від адвоката чи його родичів оригінали посвідчення адвоката, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо, та надає ці докази особі, яка здійснила затримання або вирішує питання про обрання запобіжного заходу.

4. Пункт 12 ч. 1 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і ст. 483 КПК містять вимогу про обов'язкове негайне повідомлення відповідної ради адвокатів регіону про затримання адвоката чи про застосування до нього запобіжного заходу. Таке повідомлення має бути зроблено органом (посадовою особою), який затримав адвоката або обрав до нього запобіжний захід. Незалежно від того, чи було зроблено таке повідомлення зазначеним органом (посадовою особою), захиснику необхідно особисто звернутись до відповідної ради адвокатів регіону та

повідомити її про факт затримання (обрання запобіжного заходу).

5. У разі невиконання відповідними посадовими особами вимог ст. 483 КПК стосовно повідомлення ради адвокатів регіону про затримання адвоката чи обрання запобіжного заходу, а так само тоді, коли повідомлення не було здійснене негайно, захиснику слід реагувати на подібні випадки шляхом подання скарг прокурору, а також повідомляти про них Раду адвокатів України [6, с. 26–27]. Вказаний алгоритм дій допустимий і для здійснення захисту адвокатом, який не надає правову допомогу у Центрі.

Там же знаходимо дії адвоката, як захисника, щодо захисту народного депутата, судді, присяжного. Так на думку авторів, отримавши відомості про те, що особа, на здійснення захисту якої видане доручення Центру, є народним депутатом, суддею (суддею у відставці), присяжним, якого залучено до виконання обов'язків зі здійснення правосуддя, захисник повинен переконатися, що в матеріалах справи містяться докази того, що Верховною Радою України була надана згода на затримання такої особи, або обрання стосовно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту. За відсутності подібної згоди адвокат має негайно повідомити про намір затримати таку особу чи застосувати до неї запобіжний захід Верховну Раду України та Генерального прокурора України, а стосовно судді – також Раду суддів України [6, с. 27].

Висновки. Таким чином, чинний КПК України встановив додаткові гарантії ок-

ремим категоріям осіб, що пов'язані із їх діяльністю та полягають у виконанні двох умов щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: 1. Отримати згоду Верховної Ради України на застосування такого запобіжного заходу щодо судді та народного депутата України. 2. Повідомити державні та інші органи, чи службові особи про таке застосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page15>.
2. Волкотруб С.Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.Г. Волкотруб / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 19 с.
3. Волкотруб С.Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.Г. Волкотруб; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 192 арк.
4. Гончаренко В.Г., Нор В.Т., Шумило М.Є. (ред.). Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Савицька С.Л. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката / С.Л. Савицька // Закон и жизнь. – К., 2013. – № 3. – С. 55–58.
6. Вань І.М., Вишневський А.В., Мартиновський Р.Ю., Сівак Т.О., Стьопіна Н.О. Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу. – Координаційний центр з надання правової допомоги, 2013. – 58 с.